

Kolektivní identity v mediálních reprezentacích Sčítání lidu, domů a bytů 2011¹

Jitka Zalabáková

Collective Identities in the Media Representation of the Population and Housing Census 2011

Abstract: This paper deals with the representation of national and ethnic identity categories in media texts during the Population and Housing Census 2011. Census is understood here as means of constructing collective identities not as clearly pre-defined categories but as socially and media shaped parts of an individual identity. The aim of this study is thus to analyze media representations of Population and Housing Census 2011 as an event that highlights the negotiation of collective identities and the processes of the so called "identity mobilization". Quantitative analysis of selected articles from national newspapers enriched by findings of qualitative analysis of comments and videos from the new media shows, among others, that the Census is often represented through a kind of media discourse called national in this paper and that the processes of identity mobilization acquire specific forms during the Census, although probably not limited to its actual period.

Keywords: census, collective identities, nationalism, media analysis

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2014.1.12.89>

V roce 2011 se v České republice uskutečnilo Sčítání lidu, domů a bytů (dále jen SLDB nebo SLDB 2011). Těto události (zvláště v obdobích před samotným sčítáním, během něj a také po zveřejnění předběžných výsledků) byla věnována velká mediální pozornost a mimo praktických návodů na vyplnění formulářů se v médiích objevovaly také výzvy k přihlášení se k určité národnosti, jazyku či náboženskému vyznání. Přihlášení k takové kolektivní identitě však není jen otázkou zaškrtnutí kolonky ve sčítacím formuláři, ale je také výrazem vyjednávání, utváření a potvrzování těchto identit. Kolektivní identita zde přitom není chápána jako objektivně existující a předem jasně definovaná skutečnost, která je prostřednictvím cenzu pouze vyjevena, ale jako konstruovaná a stále znovu přetvářená součást identity jedince [Lozoviuk 2005].² „Zápasy“ o uznání kolektivních identit probíhají neustále, v čase sčítání ovšem nabývají na intenzitě a berou na sebe některé specifické podoby. Protože výraznou úlohu sehrála v procesu vyjednávání a konstruování kolektivních identit při SLDB 2011 média, věnuje se tento článek analýze mediálních reprezentací národnostních/ etnických identit.

Studie vychází především ze sociálně konstruktivistického pojetí kolektivních identit, které je spolu s dalšími teoretickými východisky podrobněji představeno v první části práce. Druhá část se věnuje metodickému postupu kvantitativní a kvalitativní analýzy vybraných článků z celostátních deníků a příspěvků v nových médiích (komentářů a videí), která tvoří základ této studie. Třetí část textu diskutuje výsledky této analýzy, jejímž cílem je přiblížit proces tzv. „identitární mobilizace“ a ukázat tak, jak se cenzus stává příležitostí k vyjednávání a konstruování národnostních/ etnických identit.³

Sociální a mediální konstrukce kolektivních identit

Národnostní charakteristiky obyvatelstva (zahrnující obvykle společný jazyk, původ, historii, náboženské vyznání, zvyky a způsob života) hrají zásadní roli napříč různými dějinnými

a geografickými kontexty. V každodenním životě většinou chápeme národnost jako objektivní, předem danou a univerzální charakteristiku ztělesněnou v kolonce rodného listu, cestovního pasu nebo např. právě sčítacího formuláře. Anderson [1991] však upozorňuje na to, že pro existenci národa je (spíše než objektivní charakteristiky) zásadní především schopnost jeho členů představit si, že jsou součástí stejného společenství společně s lidmi, z nichž většinu nikdy osobně nepoznají. Anderson [1991] nazývá národ „pomyslným společenstvím“, přičemž touto „pomyslností“ odkazuje právě na implicitní povědomí o pocitu spřízněnosti s lidmi, které jinak považujeme za cizí. Tento koncept naznačuje, že národ můžeme chápat nejen jako entitu definovanou společným jazykem, teritoriem, obyvatelstvem či institucemi, ale také jako pomyslnou a abstraktní konstrukci, která je těmito objektivními znaky „pouze“ legitimizována. Být příslušníkem nějakého národa, tj. mít nějakou národnost, navíc v různých situacích a pro různé lidi může nabývat zcela odlišných významů. Perspektiva, která chápe národnost jako konstruovanou a subjektivně vnímanou (i když zároveň objektivně pociťovanou) skutečnost, je označována jako konstruktivismus a je charakteristická pro sociokulturní antropologii [srov. Hirt 2007: 27]. Konstruktivisté stavějí do popředí proces, během něhož je národnost jako součást identity utvářena (přičemž z perspektivy konstruktivismu můžeme analyzovat i jiné kategorie kolektivních identit).⁴

V opozici k perspektivě konstruktivistické stojí tzv. primordialismus, zdůrazňující především dávný a „přirozený“ původ národa, který je nezpochybnitelně charakterizován svými vnějšími znaky – jazykem, územím, příp. institucemi. Příslušnost jedince k národu je pak jasně daná rovněž jeho původem, a tudíž nezměnitelná [Hirt 2007: 27].

Obě zmíněné teoretické perspektivy mají celou řadu konkrétních podob a často se také různě překrývají či kombinují. V této práci je však budeme v souvislosti s analýzou mediálních reprezentací SLDB chápat jako určité ideální typy označené pro přehlednost jako nacionální a lidsko-právní diskurz. Diskurzem zde máme na mysli „konkrétní a konzistentní

způsob použití jazyka a symbolů, které vytvářejí významy a definují kontext, a tak pomáhají dávat smysl naší každodenní životní zkušenosti“ [Dahlgren 1985: 85; srov. Trampota, Vojtěchovská 2010: 169-181].

Nacionálním (či nacionalistickým)⁵ diskurzem rozumíme přístup, který vyzdvihuje jinakost příslušníků dalších skupin jako nositelů jiné kolektivní identity, přičemž u nich předpokládá „homologii biologických a kulturních atributů“ [Hirt 2005: 19-20]. Nacionální diskurz zdůrazňuje představu společnosti jako „ohraničeného celku složeného z oddělených, vzájemně vylučných etnických, rasových či kulturních skupin“ [Brubaker, Loveman, Stamatov 2004: 34], a nastoluje tedy jakousi „teorii skupinosti“ [Goldscheider 2002: 71-2]. Základem lidsko-právního diskurzu je naopak univerzalistický přístup, který nad zvláštní národní zájem staví lidská práva jednotlivce a vyznává liberalismus a toleranci k jinakosti [Baršová, Barša 2005: 22, 243].

Nacionální a lidsko-právní diskurs jsou zde opět vymezeny jako ideální typy nacházející se na opačných pólech názorového kontinua, ačkoli v žité realitě se většinou projevují spíše implicitně a nenápadně. V některých situacích se ale mohou stát výraznějšími a „hlasitějšími“ jako např. právě při sčítání lidu. Sčítací formuláře totiž nejsou pouze administrativním nástrojem, ale také prostředkem kategorizace a pojmenování. Stát a autority, které cenzus zaštiťují, získávají rozdělením jednotlivců do kategorií podle předem daného klasifikačního schématu moc tvrdit, co je co a kdo je kdo [Brubaker, Cooper 2000: 15]. Jedinec tak díky cenzu získává pevně ohraničenou identitu, stává se uchopitelným. „Kategorizace jednotlivců a populací (...) je jedním ze způsobů, kterým jsou lidé ustavováni jako předměty vládnutí a subjekty státu.“ [Jenkins 2008: 107]

Moc utvářet, definovat a připisovat identitu však není monopolní záležitostí státu či institucí, které cenzus realizují. „Ani ten nejmocnější stát nemonopolizuje produkci a šíření identifikací a kategorií; a ty, které produkuje, mohou být napadeny. (...) Lídři různých hnutí zpochybňují oficiální identifikace a předkládají alternativní.“ [Brubaker, Cooper 2000: 16] Nejde totiž pouze o to, zda se někdo ke „své“ etnicitě přihlásí nebo přizná, ale také o vyjednávání toho, co to znamená být

příslušníkem dané (národnostní) skupiny. „Cenzus dělá mnohem více, než jen jednoduše reflektuje sociální realitu - spíše hraje klíčovou roli v konstrukci této reality.“ [Kertzer, Arell 2002: 2] Cenzus tak může mobilizovat různé aktéry k tomu, aby prosazovali své zájmy - legitimizaci cenzu a zvýraznění jeho společenské role, nebo naopak narušení autority těch, kteří ke sčítání nabádají, a také legitimizaci různých kolektivních identit a kategorií. Cenzus tedy může být využit k tzv. „identitární mobilizaci“, kterou zde chápeme jako podněcování těch, kteří se potenciálně mohou přihlásit k určité kategorii kolektivní identity (např. národnost), aby dali své „přináležení“ najevo (v našem případě ve sčítacím formuláři), a to v žádoucí podobě (v podobě zaškrtnutí „správného“ políčka) [Barša, Strmiska 1999; Brubaker 2004: 10].⁶

Zásadní roli v procesech identitární mobilizace i vyjednávání kolektivních identit hrají média, která se jako jeden z důležitých aktérů podílí na konstruování sociální reality. Média nás přímo nenutí vnímat sociální realitu určitým způsobem, poskytují ale návod pro její čtení a nabízí témata, o kterých je relevantní přemýšlet, představují tedy jakýsi filtr [Leichtová 2009: 132]. Mediální diskurz se tak stává základem pro diskurz veřejný a ovlivňuje utváření veřejného mínění [Bouška, Haidlmeier, Naxera 2009: 134-136]. Při SLDB 2011 hrála důležitou roli kromě klasických médií také média nová, tj. „komunikační prostředky využívající k přenosu mediovaného sdělení nebo k uchovávání informací počítačové technologie“ [Reifová et al. 2004: 134]. V případě SLDB 2011 využil tyto nové možnosti jak Český statistický úřad (dále jen ČSÚ), tak nejrůznější aktéři prosazující zapsání té či oné konkrétní podoby určité formy kolektivní identity.

Metodika analýzy mediálních reprezentací SLDB 2011

Jako nejvhodnější metoda analýzy mediálních reprezentací národnostních kategorií a procesu identitární mobilizace během SLDB byla zvolena kombinace kvantitativní obsahové a kvalitativní sémiotické analýzy. První z metod je vysoce strukturovaná a je vhodnější ke zpracování velkého počtu textů s ohledem na několik vybraných znaků [Scherer 2004:

Tabulka 1. Údaje o SLDB 2011 a 2001 a rozsah základního a výběrového souboru článků pro kvantitativní analýzu

SLDB	Rozhodný okamžik, k němuž jsou údaje platné	Období pro vyhledávání článků	Počet článků v základním souboru	Počet článků ve výběrovém souboru
	Datum zveřejnění předběžných výsledků			
SLDB 2011	Půlnoc 25./26. 3. 2011	1. 2.–30. 4. 2011 (dále jen 2011a)	404	245
	15. 12. 2011	15. 12. 2011–25. 1. 2012 (dále jen 2011b)	128	69
SLDB 2001	Půlnoc 28. 2. /1. 3. 2001	1. 1.–31. 3. 2001 (dále jen 2001a)	587	133
	3. 7. 2001	3. 7.–13. 8. 2001 (dále jen 2001b)	139	54
CELKEM			1258	501

Pozn.: Období pro vyhledávání článků jsou určena podle dvou dat uvedených v prvním sloupci: první období (2011a a 2001a) tvoří měsíc před distribucí formulářů až po datum jejich odevzdání (rozhodné datum sečtení je přibližně uprostřed tohoto období), druhé období (2011b a 2001b) tvoří šest týdnů po zveřejnění předběžných výsledků.

Zdroj: Autorka na základě databáze Anopress a ČSÚ.

29]. Sémiotická analýza pak umožňuje zaměřit se na hlubší pochopení jednotlivých významových rovin a je „využitelná nejen pro zkoumání lingvistických sdělení, ale i sdělení vizuálních a auditivních“ [Trampota, Vojtěchovská 2010: 117]. Cílem sémiotické analýzy „je vyložit text s ohledem na kulturní, historické či společenské tradice a okolnosti“ [Trampota, Vojtěchovská 2010: 120].

Prostřednictvím kvantitativní obsahové analýzy byly prozkoumány vybrané články z celostátních deníků. Cílem textu bylo zmapovat proces konstruování kolektivních identit během celého období, v němž bylo SLDB 2011 diskutováno, a proto byly zkoumány nejen články vycházející během SLDB, ale také před ním a po něm. Právě tato dvě období budou vzájemně porovnána. Protože mediální reprezentace cenzu jsou ovlivněny socio-kulturním prostředím a soudobým kontextem, byly pro srovnání analyzovány také články o posledním cenzu v roce 2001 (dále jen SLDB 2001).⁷ Předmětem analýzy byly články ze 14 nejčtenějších celostátních deníků⁸, vyhledané podle klíčového slova „sčítání lidu“ v databázi mediálních textů Anopress. Do výběrového souboru byly zařazeny pouze články a příspěvky, v nichž bylo SLDB hlavním tématem (duplikáty z celostátních vydání a regionálních mutací deníků byly vyřazeny). Podrobné údaje o obou cenzech a rozsahu základního a výběrového souboru článků pro kvantitativní analýzu zobrazuje tabulka 1.

V rámci kvantitativní analýzy byly u všech článků výběrového souboru sledovány metodou kódování následující znaky⁹ [Scherer 2004: 38, 43-44]:

1. hlavní postavy citované nebo zmíněné v článku: autority (Český statistický úřad, vědci nebo sčítací komisaři vystupující jako jeho zástupci a představitelé státních institucí), sčítanci (populace, obyvatelé, občané), aktéři identitární mobilizace (jednotlivci vystupující v zájmu legitimizace určité kolektivní identity nebo např. přidání určité národnosti či jazyka do výčtu ve sčítacím formuláři), aktéři vystupující proti sčítání (dále označení jako odpůrci), skupiny (označené nebo implicitně pojímané v článku jako skupina, např. bezdomovci, Romové, cizinci);
2. vyznění článku ve prospěch SLDB, proti SLDB (tj. legitimizující či kritizující konání cenzu), příp. neutrální;
3. vyznění článku ve smyslu nacionálního diskurzu, lidsko-právního diskurzu, příp. neutrální (jako charakteristický znak nacionálního diskurzu bylo chápáno vyzdvihování

národnosti (ethnicity) jako fundamentální kategorie zásadně strukturující jedincův život ve společnosti, v případě lidsko-právního diskurzu šlo o důraz na svobodné přihlášení se k (jakékoli) národnosti, resp. odmítání perspektivy světa jako rozděleného na vzájemně vylučné a ohraničené etnické skupiny, a naopak vyzdvihování individuální identity jedince; možnost neutrálního vyznění článku byla v případě posledních dvou uvedených kritérií zvolena vždy, když toto vyznění jednoznačně nepřevážilo k jednomu či druhému pólu).

Cílem kvantitativní analýzy tak bylo zjistit, zda ve výběrovém souboru článků převažují ty, které vyznívají ve smyslu nacionálního diskurzu, dále ty, v nichž je konání cenzu legitimizováno, a které hlavní postavy jsou v člancích nejčastěji zastoupeny.

Zjištění kvantitativní analýzy jsou doplněna o závěry analýzy kvalitativní, jejímž cílem bylo podrobněji zmapovat konkrétní způsoby identitární mobilizace, užívání identitárních kategorií a využití sémiotických prostředků pro legitimizaci zájmů různých aktérů či autorit v nových médiích, která vedle médií klasických hrají stále zásadnější roli v konstruování sociální a mediální reality. Analyzovány byly vybrané příspěvky (tj. články na blozích, příspěvky v diskuzích, komentáře k videím a další obsahy vytvářené uživateli médií, nikoli profesionálními žurnalisty) a videa vyhledané na sociální síti Facebook, na on-line portálu videí Youtube a pomocí vyhledávače Google podle klíčového slova „sčítání lidu“. Do výběrového souboru byly zařazeny články a příspěvky, které byly zaměřeny výhradně na SLDB 2011. Podrobné údaje o rozsahu základního a výběrového souboru pro kvalitativní analýzu zobrazuje tabulka 2.

Mediální reprezentace SLDB 2011

Analýza ukázala, že nacionální diskurz ve zkoumaných člancích převažoval nad lidsko-právním, přestože nacionální rétorika se objevovala v kombinaci s obhajobou různých (i protikladných) zájmů. Jak vidíme v tabulce 3, články s vyzněním ve smyslu nacionálního diskurzu byly v převaze nad články opačného názorového spektra v obou porovnávaných obdobích, a to v případě obou sčítání (nejméně v období během SLDB 2001, kdy se v denících mnohem intenzivněji než v případě

Tabulka 2. Rozsah základního a výběrového souboru pro kvalitativní analýzu

Typ mediálního obsahu	Základní soubor	Výběrový soubor
Příspěvky	105	28
Videa	37	10

Pozn.: Z videí bylo do výběrového souboru zařazeno 10 nejsledovanějších určených na základě údajů o sledovanosti k 14. 4. 2011.

Zdroj: Autorka na základě portálů Facebook, YouTube a Google.

Tabulka 3. Četnosti zkoumaných článků podle převažujícího diskurzu (v %)

Diskurz	2011a	2011b	2001a	2001b
Nacionální	26	29	20	28
Lidsko-právní	12	5	14	9
Neutrální	62	66	66	63

Pozn.: Tabulka zobrazuje sloupcová procenta. 2001a a 2011a označují období před sčítáním a během něj, 2001b a 2011b po zveřejnění předběžných výsledků, pro přesná data viz tabulku 1.

Zdroj: Autorka na základě analýzy vybraných článků z celostátních deníků (N= 501).

posledního sčítání diskutovalo o jeho smyslu a někteří jeho odpůrci využívali při argumentaci také lidsko-právní rétoriku).

Zajímavým zjištěním je, že nacionální diskurz se vyskytoval jak v člancích, které byly výrazem identitární mobilizace, tak v člancích legitimizujících nebo naopak kritizujících konání cenzu. Zdá se tedy, že nacionální diskurz ve smyslu tendence chápat a interpretovat svět v pojmech etnických či národnostních kategorií jako primárních a zásadně odlišujících charakteristik každého jedince je zřejmě s naší kulturou těsně spojen. Projevovat se může právě v mediálních textech, jak to ostatně naznačuje také Billig [1995] ve své analýze „banálního nacionalismu“ neboli každodenních diskurzivních praktik stvrzujících existenci národa a národní identity. Lidsko-právní diskurz se vyskytoval v menšině případů, příkladem může být úryvek z článku v Lidových novinách:

„Pro zachování soudržnosti a společné identity obyvatel se možná aktuální koncept českého národa jako skupiny lidí (alespoň domněle) společného původu přiblíží francouzskému či americkému modelu. Tedy národa tvořeného všemi občany republiky. Zjišťování národnosti českých občanů by pak pozbylo smyslu a vědomí menšinového etnického původu by se stalo zcela soukromou záležitostí. (...) Ewa Farna by pak v klipu před sčítáním lidu mohla stále říci v polštině své ‚Je fajm být sama sebou, ale neviditelná ruka vzápětí navádějící diváky k vypsání polské národnosti by mohla v klidu zmizet úplně.“

[Klípa 2011: 25]

Lidsko-právní diskurz je v úryvku vyjádřen v představě národa založeného na občanském principu, který občany jednoho státu pokládá za sobě rovné bez ohledu na jejich etnicitu [Jakoubek 2008: 6]. I někteří odpůrci principu klasifikace občanů podle předem definovaných kategorií či kritici SLDB však vyjadřovali své postoje spíše ve smyslu nacionálního diskurzu, jak ukazuje následující úryvek:

„Připomínky k poslednímu sčítání lidu měl také šéf Kongresu Poláků v České republice Józef Szymeczek. ‚Nejnovější sčítání lidu je velice nešťastné. Národnost jsme volili dobrovolně, výsledky jsou proto zkreslené a statistiky de facto nepoužitelné. Kdo vymyslel, že můžete být Polákem i Čechem zároveň? To musel být mistr světa,‘ pozastavil se nad výsledky Českého statistického úřadu Szymeczek.“

[Bartíková 2012: 1]

Kritika možnosti zapsat si ve formuláři SLDB dvojí národnost naznačuje, že je v úryvku chápána jako výlučná součást identity jedince, kterou nelze měnit podle vlastního pocitu, uvážení či pocitu přináležení, ale která je člověku připsána a činí ho členem národnostních skupin jako „ostře oddělených, vnitřně homogenních entit“ [Brubaker, Loveman, Stamatov 2004: 45]. V jiném kontextu můžeme nacionální diskurz rozpoznat také v následující kritice správnosti výsledků SLDB:

„Spousta informací ale bude jistě zavádějících, je známo, že mnozí neuvádějí některé věci správně, třeba národnost.“

[Mladá fronta Dnes 2011: 1]

Tato odpověď studentky v anketě napovídá, že národnost jedince považuje citovaná studentka za jednoznačně a definitivně určenou, přičemž jde pouze o to, zda ji lidé do formuláře zapíšou správně, či špatně. Podobnou představu „správné národnosti“ najdeme i v následující citaci autora článku v MF Dnes:

„Drtivá většina Romů se při posledním sčítání lidu k romské národnosti nepřihlásila.“

[kvi 2011: 2]

Národnost je zde chápána jako daná a neměnná charakteristika, ke které se buď člověk přihlásí (nebo přizná?), nebo ne, což ovšem nic nemění na faktu, že tuto národnost jedinec „má“. V podobném smyslu se vyjádřila také jedna z představitelk ČSÚ:

„Uvedla to ředitelka Českého statistického úřadu v Plzni Lenka Dostálová. Ta například doufá, že se tentokrát Romové ke svému národu přihlásí a že to nedopadne jako při minulém sčítání. Z toho vzešla zcela nepravdivá informace, a to že v Plzeňském kraji žije na dvě stovky Romů.“

[Šrámková 2011: 1]

Úryvek naznačuje, že měřítkem úspěšného SLDB je sečtení správného – pravdivého – reálného množství jednotek předem definovaných kategorií. O národnosti jedince tedy netřeba diskutovat, je pouze třeba ji pravdivě zapsat.

Nacionální diskurz se tedy ve zkoumaných člancích nevyskytoval pouze ve spojení s identitární mobilizací, v jejímž případě bylo možné zmíněný důraz na přihlášení se ke „správné“ národnosti očekávat, neboť ti, kdo na se na kategorie identit snaží působit a formovat je, prezentují svoje úsilí právě jako nalézání „pravdy“, objektivní reality. Pojďme se nyní podívat na některé příklady identitární mobilizace, která byla podrobněji prozkoumána v rámci kvalitativní analýzy. Předmětem vyjednávání a bojů se často stávaly samotné formuláře SLDB, jak vyplynulo z vyhodnocení veřejné diskuse k SLDB 2011 na přelomu ledna a února 2008: „Rozsah připomínek ke zjišťování národnosti byl zcela mimořádný.“ [Český statistický úřad 2008] Právě formuláře SLDB se totiž stávají nástrojem konstruování reality, kterou se snaží zmapovat a „sečíst“ – národnostní kategorie nabídnuté ve formuláři k výběru předem určují, kterou další národnost (kromě české) mohou občané ČR nejběžněji mít. Nejčastěji se podle vyhodnocení ČSÚ objevoval „důrazný požadavek na taxativní výčet národností na sčítacím formuláři s uvedením národnosti moravské“ [Český statistický úřad 2008]. Mezi další návrhy patřilo „národnost nezjišťovat, doporučení, aby uvedení národnosti bylo povinné, nikoliv dobrovolné a nově zavést i sčítání etnických skupin - Chodů, Hanáků, Moravských Slováků, Valachů aj.“ [Český statistický úřad 2008]. Institucím a aktérům identitární mobilizace přitom nemuselo jít jen o podobu sčítacích formulářů, ale také o poměrně praktické (politické) cíle, jak ukazuje následující úryvek z vydání MF Dnes z roku 2001:

„Jsou i instituce, které se na sčítání vyloženě těší, respektive povzbuzují občany, aby se nebáli v dotaznících ‚volit‘. Typickým příkladem jsou církve, kterým záleží na tom, aby měly oficiálně co nejvíc členů. Třeba řeckokatolická církev v letáku ke sčítání nabízí devět důvodů, proč se hlásit právě k ní. (...) Moravská demo-

kratická strana, která si zakládá na image obhájce moravských zájmů, nechá do domácností roznést půl milionu letáček. Mají občany upozornit, že v rubrice národnost mohou uvést také slovo „moravská“.

[Lipold 2001: 6]

Argument praktického – politického významu „správného sečtení“ byl zmiňován jak zástupci ČSÚ, tak aktéry identitární mobilizace: na základě počtu členů národnostních/ etnických menšin jsou jim totiž přizpůsobovány různé sociálně-politické programy či projekty.

Mezi nejvýraznější aktéry identitární mobilizace patřili v případě SLDB 2011 politická strana Moravané, Kongres Slováků v České republice, nejrůznější „zástupci“ Romů, Česká biskupská konference a jiné církevní organizace. Naznačují to také údaje o sledovanosti videí zaměřených na identitární mobilizaci na YouTube: nejsledovanějšími byla videa aktérů moravské identitární mobilizace a příznivců tzv. „jediismu“.¹⁰ Např. video „Pán prstenů - Sčítání lidu 2011“ mělo k 14. 4. 2011 necelých 23 tis. zhlédnutí. Šlo o původní scénu z filmu „Pán prstenů: Společenstvo prstenu“ opatřenou titulky nabádajícími k zapsání moravské národnosti. Vybraná scéna má (i v původním filmu) velmi obřadný charakter a jejím účelem je dodat odvahu k přihlášení se k moravské národnosti jako své pravé přirozenosti. Hlavní hrdinou scény je hobit Frodo Pytlík, k jehož slovům je v titulcích připsáno: „Já jsem Moravan a vždy jsem se tak cítil.“ I ostatní postavy ve videu postupně přiznávají svou moravskou národnost, což vyznívá jako akt statečnosti – z původního Společenstva prstenu se tedy stává jakési společenství Moravanů. Od tvůrce tohoto videa pocházejí také další, „vážnější“, všem je však společná snaha mobilizovat co nejvíce obyvatel Moravy k zapsání moravské národnosti. Videá pracují s motivy kolektivní paměti: obsahují odkazy na historickou „nespravedlnost“ českých zemí a státu vůči Moravě, na dědictví Velké Moravy, moravské symboly nebo představu o tisícileté existenci moravského území. Ve videu „Moravská samospráva“ jsou k připomenutí tradice Velké Moravy jako specifického území v rámci Evropy použity citáty T. G. Masaryka a V. Havla.¹¹ Ke sčítání se prostřednictvím svých stránek a Facebooku vyjadřovala také uskupení Naša Morava a zmíněná politická strana Moravané.

Kromě moravských aktérů identitární mobilizace využili nová média recesističtí příznivci „jediismu“, některá katolická uskupení (např. kampaň „Jsemkatolik.cz“) a těšínští Poláci. Tváří kampaně této skupiny se stala zpěvačka Ewa Farna. Naproti tomu videa a příspěvky motivující k zapsání československé národnosti na Facebooku měla minimální ohlas a identitární mobilizace související s romskou etnicitou prostřednictvím nových médií neprobíhala vůbec¹², přestože na jednom z blogů byl zveřejněn příspěvek s názvem „Při sčítání jde o fakta nikoli o pocity“ obhajující činnost romských sčítacích komisářů a upozorňující na přirozenost a neměnnost vlastní národnosti:

„Romem se člověk narodí a zůstane celý život! Na tom nezmění nic ani pocity, že by se snad ze strachu a pohodlí cítil být někým jiným. Svými antropologickými rysy a jazykem se liší ode všech.“

[Holomek 2011]

Aktérem identitární mobilizace však nebyly jen instituce či jednotlivci prosazující různé kolektivní identity, ale také samotný ČSÚ, který kromě kampaně v klasických masmédiích vedl také on-line kampaň na Facebooku (v době sčítání měla oficiální stránka SLDB 2011 na Facebooku kolem 4 500 fanoušků) a na YouTube. Videá ČSÚ na YouTube měla kromě všech sčítaných oslovit i vybrané skupiny – např. matky s dětmi, cizince (jejichž zástupcem byl Tran Viet Hung), seniory, národnostní menšiny (v příslušném videu o nich hovořil kněz Zbigniew Czendlik). V jednom z videí rovněž vystupoval „zástupce lidu“ (řemeslník), v jiných naopak hovořily „authority“, např. Ing. Edvard Outrata, který zdůraznil význam „přesných dat“. Videá ČSÚ, která poskytovala praktické rady a informace (např. „Jak vyplnit sčítací formulář“ a „Jak se sečíst přes internet?“) navíc patřila na YouTube mezi nejsledovanější (u obou těchto videí přesáhl počet zhlédnutí 200 tis.).

Snahu o legitimizaci cenzu lze vysledovat i v klasických médiích. Jak ukazuje tabulka 4, ve výběrovém souboru článků pro kvantitativní analýzu při posledním sčítání převažovaly ty, které konání cenzu legitimizovaly, nad články kritickými. Zajímavým poznatkem je, že ve prospěch cenzu častěji vyznívaly texty informující o skupinách, které lze označit za „sociálně znevýhodněné“, tj. o Romech, národnostních menšinách nebo bezdomovcích (91 % článků u SLDB 2011, v nichž byly zmíněny tyto skupiny, zároveň legitimizovalo konání cenzu¹³). Zdá se tedy, že důraz na správné sečtení Romů a „vůbec první sčítání lidí bez domova“ [Sedláček 2012: 16] byl součástí legitimizace SLDB jako takového. Zástupci ČSÚ vytvářeli dojem „nezbytnosti“ a výhodnosti sčítání pro všechny občany a zejména pak „sociálně znevýhodněné“ obyvatele ČR, kteří měli být sečtením „zachyceni“, a tudíž se z nich měli stát lépe dosažitelní příjemci „pomoci“ ze strany státu nebo také Evropské unie, jak např. Romům vysvětloval speciální leták [Český statistický úřad 2011a]. Snaha o „zmapování“ tzv. „skrytých“ populací, statisticky dosud nezachycených, resp. zachycených nedostatečně, byla v souladu s doporučením OSN [Evropská hospodářská komise OSN 2006: 12] a byla vyjádřena také praktickými kroky ČSÚ: jednak změnami ve sčítacích formulářích, jednak zapojením tzv. „romských asistentů“ sčítacích komisářů, jejichž úkolem bylo „seznámit obyvatele sociálně vyloučených romských lokalit s průběhem sčítání lidu, zbavit je nedůvěry a připravit přátelské prostředí pro vstup sčítacího komisáře do domácnosti, seznámit je se způsobem ochrany osobních údajů, vysvětlit jim širší souvislosti mezi výsledky sčítání lidu a výkonem práva příslušníků národnostních menšin“ [Košatková 2011]. Instrukce ke sčítacímu formuláři pak informovaly, že „pro určení národnosti není rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou respondent převážně používá nebo lépe ovládá“. Kromě toho bylo možné vyplnit více mateřských jazyků a také druhou národnost.

Větší důraz ČSÚ na sečtení určitých skupin osob naznačuje také srovnání obou období a cenzů: jak vidíme v tabulce 5, ve zkoumaných člancích o SLDB 2001 je podíl textů o Romech a bezdomovcích mnohem nižší (bezdomovci byli zmíněni pouze v jednom článku), četnější byly naopak články s vyjádřeními kritiků či odpůrců cenzu. V člancích týkajících se SLDB 2011 pak lze časté zmiňování „znevýhodněných skupin“ vysledovat pouze v obdobích před SLDB a během něj. Po zveřejnění předběžných výsledků se frekvence článků o těchto skupinách spolu s důrazem na legitimizaci konání cenzu sni-

Tabulka 4. Četnosti zkoumaných článků podle převažujícího vyznění legitimizujícího, či kritizujícího konání SLDB (v %)

Vyznění článku	2011a	2011b	2001a	2001b
Pro SLDB (legitimizace)	29	9	37	7
Proti SLDB (kritika)	20	5	41	7
Neutrální	51	86	22	86

Pozn.: Tabulka zobrazuje sloupcová procenta. 2001a a 2011a označují období před sčítáním a během něj, 2001b a 2011b po zveřejnění předběžných výsledků, pro přesná data viz tabulku 1.

Zdroj: Autorka na základě analýzy vybraných článků z celostátních deníků (N= 501).

Tabulka 5. Četnosti zkoumaných článků o skupinách nebo odpůrcích podle zastoupení jednotlivých skupin (v %)

Skupina/ aktér	2011a	2011b	2001a	2001b
Romové	35	28	5	25
bezdomovci	29	2	3	0
Moravané	16	23	8	25
Poláci	6	6	5	4
věřící	5	34	8	60
cizinci	3	53	13	4
odpůrci	16	4	39	4
Eskymáci / jedi	13	34	8	2
ostatní	13	4	16	12

Pozn.: 2001a a 2011a označují období před sčítáním a během něj, 2001b a 2011b po zveřejnění předběžných výsledků, pro přesná data viz tabulku 1. Zvýrazněny jsou vždy nejvyšší hodnoty v daném období. Součet ve sloupci nedává 100 %, neboť v jednom článku mohlo být zmíněno více skupin/ aktérů nebo žádná.

Zdroj: Autorka na základě analýzy vybraných článků z celostátních deníků (pouze články, v nichž byla zmíněna skupina nebo odpůrce, N=195).

Tabulka 6. Četnosti zkoumaných článků podle zmíněných postav/ skupin (v %)

Postava zmíněná nebo citovaná v článku	2011a	2011b	2001a	2001b
Skupina	20	58	9	76
Aktér identitární mobilizace nebo odpůrce	12	22	20	26
Autorita	47	65	59	52
Sčítanci	11	13	17	9

Pozn.: 2001a a 2011a označují období před sčítáním a během něj, 2001b a 2011b po zveřejnění předběžných výsledků, pro přesná data viz tabulku 1. Součet ve sloupci nedává 100 %, neboť v jednom článku mohlo být zmíněno více postav nebo žádná.

Zdroj: Autorka na základě analýzy vybraných článků z celostátních deníků (N= 501).

žila a vyšší míra pozornosti byla naopak zaměřena na cizince a fenomén „jediismu“, když ČSÚ v oficiální interpretaci výsledků zdůraznil výrazný nárůst cizinců a obyvatel, kteří si právě „jediismus“ zapsali jako svou víru [Český statistický úřad 2011b].

Snaha legitimizovat konání cenzu důrazem na správné sečtení vybraných skupin obyvatel by odpovídala celkově většímu zaměření ČSÚ na mediální obraz SLDB 2011 a veřejné povědomí o něm: „K pečlivé přípravě marketingové a mediální strategie projektu Sčítání lidu, domů a bytů 2011 se přistoupilo na základě zjištění, že sčítání před deseti lety v roce 2001 nebylo širokou veřejností přijímáno příliš pozitivně,“ vysvětluje Bohumila Beranová, tisková mluvčí ČSÚ. Snahou bylo udržovat dobré vztahy nejen s médii, ale i s regionálními a celostátními institucemi, občanskými sdruženími, zájmovými skupinami nebo etnickými menšinami.“ [Sedláček 2012: 16]

Kritika cenzu se v roce 2001 i 2011 často týkala možného zneužití dat. Např. SLDB 2001 označil mluvčí SONOPS (Sdružení občanů na ochranu před státem) jako „jeden z nejbrutálnějších útoků na základní lidská práva“ [Moc 2001: 11]. Zvýšené úsilí ČSÚ o legitimizaci SLDB 2011 se tedy týkalo i této otázky, „ochrana a zajištění bezpečnosti všech sbíraných dat“ byla podle ČSÚ „nejvyšší prioritou“ [Svoboda 2011: 8]. I přes tuto snahu oficiálních autorit přesvědčit obyvatele o dostatečné míře zabezpečení však byla právě obava z možného zneužití dat uváděna jako důvod, proč některé údaje ve formulářích SLDB 2011 nevyplnil relativně vysoký podíl obyvatel (otázku na národnost nezodpovědělo přes 2,6 mil. sčítanců).¹⁴

Na závěr analytické části ještě připomeňme, že aktéři identitární mobilizace, odpůrci i autority nebyli ve zkoumaných článcích zmiňováni pouze v obdobích před a během sčítání, ale také po zveřejnění předběžných výsledků. Jak ukazuje tabulka 6, rozdíly mezi obdobími a cenzu nejsou velké a nejvýraznější nárůst lze pozorovat v souvislosti s informováním o skupinách v období po zveřejnění předběžných výsledků, a to zřejmě na základě interpretace nově zjištěných počtů členů jednotlivých kategorií. Podobně také citování autorit i aktérů identitární mobilizace po zveřejnění předběžných výsledků pravděpodobně souvisí s jejich interpretací výsledků cenzu, což naznačuje, že vyjednávání o „správném“ sečtení „správně“ zapsaných národností a o legitimitě samotného sčítání není omezeno na období před cenzem nebo během něj, ale je zřejmě výrazem neustále probíhajících bojů o interpretaci sociální reality.

Závěr

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 nebylo pouze statistickou akcí ČSÚ, ale také mediálně výraznou událostí spojenou s vyjednáváním, utvářením a potvrzováním etnických a národnostních kategorií a dalších kolektivních identit. „Zápasy“ o uznání kolektivních identit a procesy identitární mobilizace probíhají ve společnosti neustále, v čase cenzu ovšem nabývají na intenzitě.

Kvantitativní analýza vybraných článků z celostátních deníků ukázala, že mediální reprezentace SLDB se často vyskytují v kombinaci s diskurzem, který jsme v této práci označili jako nacionální a který se vyznačuje zdůrazňováním rozdělení spo-

lečnosti na homogenní, vzájemně vylučné skupiny definované jedinou připisanou a neměnnou národností. Nacionální diskurz zřejmě nemusí převažovat pouze v období cenzu (v mediálních textech bylo možné zaznamenat ho např. také několik měsíců po SLDB 2011 v souvislosti s nepokoji na Šluknovsku, kde žijí početné skupiny sociálně znevýhodněných obyvatel), toto téma však ponecháme jako námět na další studii.

Z analýzy také vyplynulo, že větší počet zkoumaných článků cenzus legitimizoval, než kritizoval, a že tato legitimizace byla často spojena s informováním o „sociálně znevýhodněných“ skupinách, zejména Romech a bezdomovcích, o nichž se zkoumané články zmiňovaly především před SLDB 2011 a během něj. Snaha o legitimizaci cenzu tak byla ve zkoumaných článcích spojena často právě s důrazem na sečení těchto tzv. „skrytých“ populací. Naopak celkový počet zmínek o aktérech identitární mobilizace či autoritách (ČSÚ) se mezi obdobími zásadně nezměnil, což naznačuje, že procesy identitární mobilizace nejsou omezeny pouze na období krátce před cenzem a během něj, ačkoli právě v souvislosti s cenzem mohou být viditelnější a nabývat specifických podob, jak uká-

zala kvalitativní analýza vybraných příspěvků a videí z nových médií.

Tato studie je pouze prvním krokem ke zmapování zatím nepříliš probádaného terénu: cenzus byl dosud zkoumán spíše z kulturně-srovnávací či historické perspektivy sociální antropologie nebo etnologie bez primárního zaměření na analýzu mediálních obsahů. Prezentovaná zjištění jsou tak spíše indikativní a ovlivněná jak metodickým postupem, tak teoretickými východisky. Mimo zaměření článku zůstává např. detailnější rozpracování procesů identitární mobilizace (např. prostřednictvím diskurzivní analýzy) nebo zaměření na konstruování a vyjednávání dalších kolektivních identit, např. náboženské víry. Analýzu procesů identitární mobilizace v mediálních textech by bylo také vhodné doplnit o rozhovory se samotnými aktéry identitární mobilizace zmíněnými v této studii. I přes nutná omezení však příspěvek upozornil na to, co nebývá na první pohled zřetelné, tj. nesamozřejmost podoby identitárních kategorií a jejich přetváření a utváření – např. v rámci (zde akcentovaného) mediálního diskurzu.

literatura

- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Barša, Pavel, Maxmilián Strmiska. 1999. *Národní stát a etnický konflikt: politologická perspektiva*. Brno: CDK.
- Baršová, Andrea, Pavel Barša. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Bartíková, Petra. 2012. „Farna byla sama sebou, Poláky to ale neoslovilo.“ *Mladá fronta Dnes*, kraj Moravskoslezský, 10. 1. 2012: 1.
- Billig, Michael. 1995. *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Bouška, Petr, Ondřej Haidlmaier, Vladimír Naxera. 2009. „Média a terorismus.“ Pp. 133-158 in Přemysl Rosůlek et al. (eds.). *Média & politika. Vybrané problémy*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Brubaker, Rogers. 2004. *Ethnicity without Groups*. Harvard: Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers, Frederick Cooper. 2000. „Beyond ‚Identity‘“ *Theory and Society* 29: 1-47.
- Brubaker, Rogers, Mara Loveman, Peter Stamatov. 2004. „Ethnicity as Cognition.“ *Theory and Society* 33 (1): 31-64.
- Cohen, Abner. 1969. *Custom and Politics in Urban Africa*. Berkeley: University of California Press.
- Český statistický úřad. 2008. „Veřejná diskuse k návrhu zákona o sčítání lidu, domů a bytů 2011 - souhrnné vyhodnocení.“ *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. Český statistický úřad [cit. 8. 1. 2012]. Dostupné z: http://www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/verejna_diskuse_k_navrhu_zakona_o_scitani_lidu_domu_a_bytu_2011_souhrnne_vyhodnoceni.
- Český statistický úřad. 2011a. „Oda so avela pes rachinel. Budoucnost se počítá.“ *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. Český statistický úřad [cit. 8. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/spoluprace_csu_a_rady_vlady_cr_pro_zalezitosti_romske_mensiny20101216.
- Český statistický úřad. 2011b. „Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011.“ *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. Český statistický úřad [cit. 8. 5. 2014]. Dostupné z: http://www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/predbezne_vysledky_scitani_lidu_domu_a_bytu_2011.
- Dahlgren, Peter. 1985. „Beyond Information: TV News as a Cultural Discourse.“ *New Directions in Journalism Research* 4: 80-95.
- Evropská hospodářská komise OSN. 2006. „Doporučení Konference evropských statistiků ke sčítání lidu, domů a bytů 2010.“ *Doporučení ke sčítání lidu, domů a bytů* [online]. New York, Ženeva: Evropská hospodářská komise OSN [cit. 28. 2. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/conference_of_european_statisticians_recommendations_for_the_2010_censuses_of_population_and_housing/\\$File/10044509.pdf](http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/conference_of_european_statisticians_recommendations_for_the_2010_censuses_of_population_and_housing/$File/10044509.pdf).
- Goldscheider, Calvin. 2002. „Ethnic Categorizations in Censuses: Comparative Observations from Israel, Canada, and the United States.“ Pp. 71-91 in David I. Kertzer, Dominique Arel (eds.). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamplová, Dana. 2010. „Česká religiozita - církevní příslušnost a víra ve světle Sčítání lidu a dat ISSP 2008.“ *Naše společnost* 8 (1): 3-8.
- Hirt, Tomáš. 2005. „Svět podle multikulturalismu.“ Pp. 9-76 in Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk.

- Hirt, Tomáš. 2007. „Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů.“ *Antropowebzin* 2-3: 27-34.
- Holomek, Karel. 2011. „Při sčítání jde o fakta nikoliv o pocity.“ *Blog Karla Holomka*, 26. března [online]. Aktuálně.cz [cit. 20. 2. 2012]. Dostupné z: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/karel-holomek.php?itemid=12658>.
- Horák, Pavel. 2013. „Společenství cesty síly: jediismus v České republice.“ *Lidé města* 15 (1): 49-64.
- Iščuk, Roman. 2011. „Moravská identita a její nové dimenze.“ *Antropowebzin* 1: 74-81.
- Jakoubek, Marek. 2008. *Cikáni a (jejich?) reprezentace. Možnosti a limity* [nepublikováno].
- Jenkins, Richard. 2008. *Social Identity*. New York: Routledge.
- Kertzer, David I., Dominique Arel. 2002. „Census, Identity Formation, and the Struggle for Political Power.“ Pp. 1-42 in David I. Kertzer, Dominique Arel (eds.). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klípa, Ondřej. 2011. „K čemu sčítat národnost?“ *Lidové noviny*, 19. 3. 2011: 25.
- Košatková, Eva. 2011. „Se sčítacími komisaři vyrazí do terénu také speciální romští asistenti. Tisková zpráva.“ *Sčítání lidu, domů a bytů 2011* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky [cit. 8. 4. 2014]. Dostupné z: http://www.scitani.cz/slodb2011/redakce.nsf/i/se_scitacimi_komisari_vyrazi_do_terenu_take_specialni_romsti_asistenti.
- kvi. 2011. „Sčítání lidu: Romové mají strach přiznat národnost.“ *Mladá fronta Dnes*, 3. 3. 2011: 2.
- Leichtová, Magdalena. 2009. „Agenda-setting v masových médiích v globalizovaném světě.“ Pp. 113-132 in Přemysl Rosůlek et al. (eds.). *Média & politika. Vybrané problémy*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- Lipold, Jan. 2001. „Pochyby, napětí, zájem.“ *Mladá fronta Dnes*, 20. 2. 2001: 6.
- Lozoviuk, Petr. 2004. „Moravanství a podoby jeho intersubjektivních konstrukcí.“ *Český lid* 91 (4): 221-234.
- Lozoviuk, Petr. 2005. „Etnická indiference a její reflexe v etnologii.“ Pp. 162-197 in Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Mladá fronta Dnes. 2011. „Víte, že proběhne sčítání lidu? Má taková akce smysl?“ *Mladá fronta Dnes*, 17. 2. 2011: 1.
- Moc, Martin. 2001. „Tragikomedie bez efektu.“ *Hospodářské noviny*, 12. 2. 2001: 11.
- Nešpor, Zdeněk. 2005. „Pluralita náboženství a multireligiozita v moderních společnostech.“ Pp. 131-161 in Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Reifová, Irena et al. 2004. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
- Sedláček, Jan. 2012. „Budoucnost se počítá.“ *Statistika & My* 1: 16.
- Scherer, Helmut. 2004. „Úvod do metody obsahové analýzy.“ Pp. 29-50 in Winfried Schulz, Irena Reifová (eds.). *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.
- Svoboda, Miroslav. 2011. „Bezpečnost sčítání je samozřejmostí.“ *Haló noviny*, 8. 2. 2011: 8.
- Šamanová, Gabriela. 2005. „Národnost ve sčítání lidu v českých zemích.“ *Naše společnost* 3 (1): 10-15.
- Šamanová, Gabriela. 2011. „Názory na sčítání lidu - duben 2011.“ *Tisková zpráva CVVM* [online]. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. [cit. 17. 2. 2012]. Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/ostatni-ruzne/nazory-na-scitani-lidu-duben-2011>.
- Šrámková, Jitka. 2011. „Sčítání lidu startuje, může přinést i práci.“ *Mladá fronta Dnes*, kraj Plzeňský, 26. 2. 2011: 1.
- Trampota, Tomáš, Martina Vojtěchovská. 2010. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál.
- Uvin, Peter. 2002. „On Counting, Categorizing, and Violence in Burundi and Rwanda.“ Pp. 148-175 in David I. Kertzer, Dominique Arel (eds.). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vermeersch, Peter. 2011. „Theories of Ethnic Mobilization: Overview and Recent Trends.“ *CRPD Working Paper No. 3* [online]. University of Leuven: Centre for Research on Peace and Development [cit. 15. 3. 2012]. Dostupné z: <http://soc.kuleuven.be/web/files/12/80/wp03.pdf>.
- Zalabáková, Jitka. 2012. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011 v optice teorií identity*. Diplomová práce. Plzeň: Filozofická fakulta Západočeské univerzity.

Jitka Zalabáková je studentkou doktorského oboru Etnologie na Západočeské univerzitě. Dlouhodobě se zabývá problematikou kolektivních identit a analýzou mediálních obsahů. V současné době se věnuje zejména otázkám identity národnostních menšin na Plzeňsku.

Lze ji kontaktovat na adrese: j.zalabakova@centrum.cz

- ¹ Tato studie je přepracovanou a rozšířenou verzí autorčiny diplomové práce [Zalabáková 2012] dostupné z: <http://portal.zcu.cz/wps/portal/>.
- ² Podle Lozoviuka [2005: 163] můžeme kolektivní identitu v nejširším slova smyslu chápat „jako výraz osobní identifikace člena určité skupiny s touto skupinou“, přičemž sdružování se do kolektivit je podle něj „odvozoвано z psychosociologických daností každého jednotlivce a je považováno za cosi zcela přirozeného a bytostně lidského“.
- ³ V diplomové práci, na niž tento článek navazuje, je podrobněji rozvedena také problematika náboženské (kolektivní) identity a mateřského jazyka, který je často základem pro národní identitu či etnicitu. Rozsah článku však neumožňuje detailně rozebrat všechny naznačené kategorie, a věnuje se proto jen identitě národnostní/ etnické, v jejímž případě byly procesy identitární mobilizace nejvýraznější. Je však třeba podotknout, že otázka náboženské identity bývá v období sčítání lidu poměrně hojně diskutovaným tématem. V souvislosti s českou religiozitou hovoří někteří odborníci o navzájem provázaných fenoménech ateizace, odporu vůči náboženským institucím a „privatizace“ víry [viz např. Hamplová 2010; Nešpor 2005].
- ⁴ Na tomto místě je nutné podotknout, že v některých kontextech je důležité rozlišovat pojmy „národnost“ a „etnicita“ [viz např. Cohen 1969]. Protože však ve formuláři SLDB 2011 byly oba pojmy chápány jako synonyma, budeme se držet tohoto postupu i v našem příspěvku.
- ⁵ A. Baršová a P. Barša [2005] užívají přízvisko „nacionalistický“, T. Hirt [2005] „nacionální“ diskurz. V zásadě jde o totéž, zde je použita druhá možnost, která má lépe vystihovat, že se nejedná o diskurz, který by byl omezen jen na nacionalisty, „radikály“, ale že se týká obecně celé společnosti.
- ⁶ Pojem „identitární mobilizace“ zde používáme v návaznosti na autory Baršu a Strmisku [1999], kteří jej však přesně nedefinují. Chápeme jej podobně jako koncept „etnopolitické mobilizace“, jímž Brubaker [2004: 10] označuje „vyvolávání“ skupin „etnopolitickými podnikateli“. V odborné literatuře lze nalézt také alternativní pojmy jako „politická mobilizace“ (etnických menšin) nebo „etnická mobilizace“ [Vermeersch 2011]. První z nich však příliš zdůrazňuje politický aspekt, který nemusí být při SLDB přítomen, druhý nelze použít pro analýzu jiných kolektivních identit.
- ⁷ Cílem této studie však není postihnout vývoj všech cenzů z perspektivy historické ani kulturně-srovnávací. Pro přehled historie československých sčítání lidu viz Šamanová [2005], Zalabáková [2012: 31-33], pro vhléd do problematiky cenzů v jiných státech viz např. Goldscheider [2002], Kertzer, Arel [2002], Uvin [2002], Zalabáková [2012: zejm. 23-30].
- ⁸ Jednalo se o Aha!, Blesk, Haló noviny, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Metro, Mladá fronta Dnes, Právo, Slovo, Super, Šíp, Telegraf, Zemědělské noviny, Zemské noviny.
- ⁹ V kvantitativní analýze zpracované v rámci diplomové práce byly sledovány také další znaky (např. hlavní téma a typ článku), jejichž interpretace však není předmětem tohoto příspěvku, a proto zde nejsou uvedeny.
- ¹⁰ „Jediismus“ uvedl jako svou víru relativně vysoký podíl obyvatel ČR (15 070), za období tohoto fenoménu během SLDB 2001 pak lze považovat „Eskymáky“ [viz Horák 2013].
- ¹¹ Moravskou národnost uvedlo podle výsledků ČSÚ (dostupné z: vdb.czso.cz/sldbvo) při SLDB 2011 5 % obyvatel ČR, což je méně než při SLDB v roce 1991 (více k otázkám moravské identity viz Lozoviuk [2004], Iščuk [2011]).
- ¹² Připomeňme, že samotnou romskou národnost si při SLDB 2011 započítalo 5 135 sčítanců, 8 015 pak romskou národnost v kombinaci s jinou národností, tj. celkem 13 150 sčítanců neboli 0,1 % všech obyvatel. Romštinu jako mateřský jazyk uvedlo 4 919 sčítanců [více viz Český statistický úřad 2011b].
- ¹³ Pro SLDB 2001 tento údaj vzhledem k nízkému počtu článků o Romech a bezdomovcích nebyl počítán.
- ¹⁴ V dubnovém výzkumu CVVM Naše společnost se nicméně nejvyšší podíl dotazovaných přiklonil k názoru, že SLDB 2011 bylo organizačně „spíše dobře“ zvládnuté (45 %) a že údaje ze SLDB „spíše budou“ chráněny před zneužitím (40 %). 68 % všech dotázaných navíc nemělo pochybnosti o potřebnosti žádného ze zjišťovaných údajů. Naproti tomu se ale ve srovnání s výzkumem po SLDB 2001 výrazně zvýšil podíl těch, kteří cenzus celkově hodnotili jako nepotřebný [podrobněji viz Šamanová 2011: 2].